

MATERIAŁY Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„BUDŻETY I KSIĘGOWOŚĆ MIEJSKA W POLSCE
NA TLE EUROPY ŚRODKOWEJ
OD PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA DO SCHYŁKU
OKRESU NOWOŻYTNEGO (XIV – POCZĄTEK XIX W.)”

MATERIAL FROM A CONFERENCE
„URBAN BUDGETS AND BOOKKEEPING IN POLAND
AGAINST THE BACKGROUND OF CENTRAL EUROPE
FROM THE LATE MIDDLE AGES TO THE END
OF THE MODERN ERA (FOURTEENTH CENTURY –
EARLY NINETEENTH CENTURY)”

(TORUŃ 25–26 VI 2009)

REDAKCJA NAUKOWA
ROMAN CZAJA, EDMUND KIZIK

WSTĘP

„Mało jest jeszcze zbadaną stroną skarbową naszych dziejów. Powie-
dzieć nawet można, że pole to leży niemal odłogiem i tylko gdzienie-
gdzie tknęło się pióro dziejopisarskie tej lub owej epoki pod względem
jej urządzeń skarbowych” – napisał Adolf Pawiński w 1881 r. we wstę-
pie do edycji źródeł finansowych za panowania Stefana Batorego¹. Od
tego czasu powstało wiele doskonałych prac, w których podjęte zosta-
ły studia nad źródłami księgowymi, dokumentującymi różne przedsię-
wzięcia gospodarcze. Bez znakomitych studiów powstałych w środowi-
sku lwowskiej szkoły bujakowskiej, np. dotyczących kształtowania się
cen, statystyk handlowych, bankowości, trudno byłoby sobie wyobra-
zić kształt dzisiejszej historiografii polskiej². Niemniej jednak najlepsze
lata polskich badań z zakresu historii gospodarczej średniowiecza i cza-
sów nowożytnych, których powojennymi przedstawicielami byli m.in.
Maria Bogucka, Czesław Biernat, Stanisław Gierszewski, Andrzej
Groth, Zenon Guldon, Stanisław Hoszowski, Witold Kula, Edward Li-
piński, Antoni Mączak, Marian Małowist, Henryk Samsonowicz, Jerzy
Topolski, Jerzy Tomaszewski, Andrzej Wyczański, Benedykt Zientara,
mamy z pewnością już za sobą.

Nie sposób nie dostrzec pewnego znamienego paradoksu: im mniej
było realnej gospodarki rynkowej w życiu powojennej, ludowej Polski,
tym więcej było ekonomii w pracach o przeszłości historycznej kraju.
Obecnie jest na odwrót: im bardziej stajemy się świadomymi uczestni-
kami współczesnych procesów gospodarczych, w tym mniejszym stop-

---

¹ *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, wyd. A. Pawiński, Warszawa
1881 (Źródła Dziejowe, 8), s. I.

² Powojenny dorobek polskich historyków w zakresie gospodarki późnego średnio-
wiecza, epoki nowożytnej i XIX w. wymaga jeszcze krytycznej oceny.

niu zagadnienia te znajdują odzwierciedlenie w pracach historyków. Naturalnie nadal publikowane są prace, których autorzy nawiązują do metod badawczych związanych z klasycznymi szkołami historii gospodarczej, jednak trudno znaleźć środowiska lub szkoły badawcze, które jednoznacznie nawiązałyby do metod wypracowanych już w historiografii polskiej i wprowadziłyby współczesne metody analizy koniunktury gospodarczych do warsztatu badacza dziejów późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. Oczekiwania współczesnego czytelnika oraz bieżące mody naukowe, poza zawsze popularnymi studiami z dziejów politycznych i biografistyki, zachęcają raczej do zajmowania się dziejami mentalności, mniejszościami seksualnymi czy studiami genderowymi, wypierają natomiast mało spektakularne badania nad trendami ekonomicznymi, cyklami koniunkturalnymi, systemami podatkowymi i pokrewnymi kwestiami gospodarczymi. To wielka szkoda, zarówno bowiem badacze związani ze szkołą Annales, jak i wielu polskich historyków kultury zbudowało swój warsztat naukowy, wykorzystując metody analityczne, przydatne przy badaniu zjawisk gospodarczych, dopiero stopniowo rozszerzając spektrum zainteresowania o szeroko rozumiane dzieje cywilizacji. Także we współczesnej historiografii hanzeatyckiej podejmowane są zakrojone na szeroką skalę badania nad długofalowymi trendami gospodarczymi, których podstawę stanowią szeregi różnego typu danych statystycznych. Najlepszym przykładem tego typu badań jest międzynarodowy projekt badawczy „Wirtschaftliche Wechsellagen im hansischen Wirtschaftsraum 1300–1800”, realizowany pod kierunkiem Rolfa Hammela-Kiesowa (Forschungsstelle für Geschichte der Hanse und des Ostseeraumes der Hansestadt Lübeck/Lubeka)³.

Tym bardziej warto powracać do studiowania zagadnień gospodarczych, często bowiem leżą one u genezy konfliktów, standardów życia, mecenatu z zakresu sztuki i literatury itd. Z inicjatywy Komisji Historii Miast Komitetu Nauk Historycznych PAN problematyka związana z badaniem budżetów oraz księgowości miejskiej stała się przedmiotem odbytej w Toruniu 25 i 26 VI 2009 r. konferencji naukowej. Zamiarem organizatorów było podsumowanie prowadzonych w Polsce dotychczas badań na tym polu oraz wskazanie nowych możliwości badawczych w zakresie konstruowania budżetów w miastach późnośredniowiecznych i nowożytnych, a także polityki podatkowej i finansowej poszczegól-

---

³ R. H a m m e l - K i e s o w, *Ein internationales Projekt an der Forschungsstelle für die Geschichte der Hanse und des Ostseeraumes der Hansestadt Lübeck*, „AHF – Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland” 1996, s. 23–30.

gólnych rad miejskich. Tym samym koncepcja konferencji miała nawiązywać do zgłoszonego przez Halinę Manikowską przed dziesięciu laty postulatu nadrobienia przez polską historiografię miejską zaległości w badaniach nad komunalnym przedsiębiorstwem miejskim⁴.

Zaproszeni badacze zaproponowali tematy pozwalające na zapoznanie się ze źródłami oświetlającymi działalność przedsiębiorstw należących do miast oraz sposobów, w jaki władze kreowały rozwój gospodarczy, tworzyły odpowiednią infrastrukturę komunalną. Toruńskie spotkanie naukowe nie byłoby możliwe, gdyby nie środki na organizację konferencji pozyskane za pośrednictwem Komitetu Nauk Historycznych PAN oraz Towarzystwa Naukowego w Toruniu, w którego historycznej siedzibie przy ul. Wysokiej toczono dysputy.

Tematykę badawczą wyraźnie zdominowały studia i analizy źródeł budżetowych pochodzących z miast Prus Krzyżackich i Królewskich (Gdańska, Torunia, Elbląga) oraz Krakowa. Co nie dziwi, historycy tych właśnie ośrodków mają bowiem do dyspozycji stosunkowo dobrze zachowaną bazę źródłową, dokumentującą politykę budżetową i finanse wspomnianych miast. Choć zdominowały one wystąpienia poświęcone Wrocławowi oraz Bardiowowi (to ostatnie leżało w królestwie węgierskim), to dyskusja wykazała zarówno liczne analogie, jak i sposób, w jaki handel oraz przepływy finansowe (lokaty torunian we wrocławskie renty) zbliżały do siebie różne ośrodki.

Konferencję rozpoczął referat prof. Janusza Tandeckiego z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, który przedstawił uwagi wstępne na temat ksiąg rachunkowych miast pruskich w średniowieczu. Prof. Mateusz Goliński (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego) zarysował zmiany zachodzące w budżecie Wrocławia w XIV–XV w., wskazując na zjawisko rosnącego zadłużenia kasy miejskiej. Kolejni referenci przeprowadzili analizę rachunkowości Krakowa: dr Marcin Starzyński (Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego) omówił budżet miasta Krakowa na przełomie XIV i XV w., dr hab. Urszula Sowina (Instytut Archeologii i Etnologii PAN) zaprezentowała rachunki miasta Krakowa na przełomie XV i XVI w., skupiając się na wydatkach komunalnych, a krakowskie bolączki budżetowe z okresu wczesnonowożytnego zreferował prof. Zdzisław Noga z Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Z kolei zagadnienia związane z handlem z Królestwem Polskim niewielkiego miasta węgierskiego (*Budżet*

---

⁴ H. Manikowska, *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach Polski w średniowieczu*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 109 n.

miasta Bardiowa w XV w.) przedstawił prof. Stanisław A. Sroka z Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do problematyki miast pruskich powrócono w wystąpieniach badaczy związanych z Instytutem Historii i Archiwistyki UMK, prof. Romana Czai, *Wydatki i dochody Rady Miasta Elbląga w początkach XV wieku* oraz mgr. Cezarego Kardasza, *Rady miast nadbałtyckich na rynku renty w XIV i pierwszej połowie XV w. (Elbląg, Ryga, Rewal)*.

Ostatnia część obrad zdominowana została przez nowożytną problematykę gdańską. Prof. Edmund Kizik (Instytut Historii PAN, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego) zarysował upowszechnienie się nowych sposobów prowadzenia ksiąg rachunkowych w Gdańsku, problem tzw. podwójnej „włoskiej” księgowości (*Techniki prowadzenia księgowości miejskiej i kościelnej w Gdańsku od 2 połowy XVI w. do początku XIX w.*)⁵. Ostatni referenci z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego analizowali możliwości wykorzystania ksiąg kamlarii w badaniach szczegółowych: dr Rafał Kubicki skupił się na analizie dochodów z młynów w gospodarce komunalnej Gdańska i Elbląga od drugiej połowy XV do XVIII w., dr Sławomir Kościelak zaś omówił lokaty klasztorne w kasie wpływów nadzwyczajnych gdańskiej kamlarii w XVII–XVIII w.

Po zakończeniu konferencji 29 VI 2009 r. odbyło się zebranie członków Komisji Historii Miast KNH PAN, której celem było podsumowanie działalności gremium oraz wskazanie kierunków dalszych działań. Przypomnijmy, że w bieżącej kadencji członkami Komisji byli: Maria Bogucka (Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora w Pułtusku), Roman Czaja (Instytut Historii i Archiwistyki UMK), Mateusz Goliński (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego), Edmund Kizik jako przewodniczący (Instytut Historii PAN, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego), Jerzy Piekalski (Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego), Urszula Sowina (Instytut Archeologii i Etnologii PAN), Zdzisław Noga (Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie), Jacek Wijaczka (Instytut Historii i Archiwistyki UMK), Krzysztof Mikulski (Instytut Historii i Archiwistyki UMK), Hanna Zaremska (Instytut Historii PAN), Halina Manikowska (Instytut Historii PAN), Elżbieta Mazur (Instytut Archeologii i Etnologii PAN), Wiesław Długokęcki (Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskie-

---

⁵ Teksty Romana Czai i Edmunda Kizika zostaną opublikowane w późniejszym terminie, wydawcom udało się natomiast pozyskać interesujący artykuł dr. Marcina Grulkowskiego z gdańskiej pracowni Instytutu Historii PAN, poświęcony clu funtowemu w działalności kancelarii Głównego Miasta Gdańska w XIV–XV w., z pewnością wzbogaci on dyskusję na temat związków pomiędzy potrzebami fiskalnymi a działalnością kancelaryjną w miastach pruskich.

go) oraz dr Rafał Eysymontt (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego).

Materiały z dwóch konferencji naukowych zorganizowanych przez Komisję Historii Miast w latach 2004 i 2008 zostały opublikowane na łamach „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”⁶. Wydaje się, że publikowanie zbiorczych wyników konferencyjnych w uznanych środowiskowo czasopismach daje znacznie lepszą gwarancję dotarcia do zainteresowanego czytelnika niż to bywa w przypadku osobnych, niskonakładowych wydawnictw, których często na próżno poszukiwać na półkach nawet poważnych bibliotek. Tym razem dzięki zaproszeniu redaktorów „Roczników Dziejów Społecznych i Gospodarczych” materiały będące pokłosiem niniejszej konferencji mogły ukazać się na łamach czasopisma, które bez wątplenia jest najwłaściwszym miejscem do prowadzenia dyskusji o kwestiach budżetów miejskich w dawnych wiekach. Podziękowanie za podjęcie inicjatywy składamy redaktorom RDSG, prof. Włodzimierzowi Mędrzeckiemu i prof. Jackowi Kochanowiczowi.

*Roman Czaja
Edmund Kizik*

---

⁶ *Ścieki, kloaki i sekretnicy. Problemy oczyszczania miast środkowoeuropejskich w średniowieczu i w czasach nowożytnych od XV do drugiej połowy XIX wieku*, red. E. Kizik, KHKM, t. 53, 2005, nr 3/4, s. 267–448 (zob. rec.: M. Goliński, *Wokół problemu wody i odpadów w dawnych miastach*, „Zapiski Historyczne” 63, 2008, nr 1); *Woda i wiatr, drewno i węgiel. Źródła i wykorzystanie energii w średniowieczu i epoce wczesnonowożytnej XIV – pocz. XIX w.*, red. E. Kizik, KHKM, t. 56, 2008, nr 3/4.